स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठास आंतरविद्याशाखे अंतर्गत सादर झालेल्या पीएचडी प्रबंधाचे उल्लेख विश्लेषण

डॉ. अशोक कोलंबीकर
संशोधन मार्गदर्शक
ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विभाग
स्वा.सै. सूर्यभानजी पवार महाविद्यालय पूर्णा

संदीप विठ्ठलराव पावडे
संशोधक
ग्रंथपाल
श्री दत्त कला, वाणिज्य, विज्ञान महाविद्यालय हदगाव
जिल्हा नांदेड

सार :

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड अंतर्गत आंतरविद्या शाखेतील गृहविज्ञान, माध्यमशास्त्र, ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विषयातील लेखांचे उल्लेख विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. यामध्ये संदर्भीय प्रकाशित झालेल्यांचा उल्लेख, भारतीय व परदेशातील उल्लेखाचे वितरण जाणुन घेणे दर्शविलेला आहे.

कीवर्ड (Keywords) : उध्दरण, संशोधन, वर्णनात्मक, प्रबंध, संशोधक

प्रस्तावना :

संशोधनाचे प्राथमिक उद्दिष्ट ज्ञानाच्या सीमा वाढवणे आहे. ते ज्ञानाचा शोध आहे. उद्दिष्टे आणि पध्दतशीर पध्दतीने संशोधन समस्येचे निराकरणे करते. वाईज, जेई.एट.एल. 1970 आणि इतर संशोधनाला ज्ञानाच्या संघटित गटाच्या शोध आणि विकासाकडे निर्देशित केलेली अधिक पध्दतशीर क्रियाकलाप असे उध्दृत करतात. हे काल्पनिक प्रस्तावांच्या गंभीर विश्लेषणावर आधारीत आहे जे कारण परिणाम संबंध स्थापित करण्याच्या उद्देशाने आहे ज्याची वस्तुनिष्ठ वास्तवाशी चाचणी केली पाहिजे. एकोणिसाव्या शतकाच्या सुरुवातीच्या काळात जर्नल्सना रॅंक करण्यासाठी सायटेशन काउंटसचा वापर करण्याची पध्दत वापरली जात होती, परंतू वैज्ञानिक जर्नल्ससाठी या मोजणीचे पध्दतशीरपणे चालू असलेले मोजमाप इन्स्टिट्यूट फॉर सायंटिफिक इन्फॉर्मेशनमधील गारफिल्ड यांनी सुरू केले होते, ज्यांनी लेखक आणि पेपर्सना रॅंक करण्यासाठी या मोजणीचा वाप करण्यास सुरुवात केली होती. 1965 च्या एका ऐतिहासिक पेपरमध्ये त्यांनी आणि इरविंग शेर यांनी उध्दरण वारंवारता आणि प्रतिष्ठेतील सहसंबंध दाखवून दाखवले की नोबेल पारितोषिक विजेत्यानी सरासरी पेपर्सच्या पाच पट प्रकाशित केलेल तर त्यांचे काम सरासरीच्या 30 ते 50 पट उद्धृत केले गेले. नेहमीचा सारांश मापन इम्पॅक्ट फॅक्टर म्हणून ओळखला जातो, मागील दो वर्षांसाठी जर्नलला दिलेल्या उध्दरणांची संख्या त्या वर्षात प्रकाशित झालेल्या लेखांच्या संख्येने भागली जाते. ग्रंथमापनशास्त्राचे एक विस्तृत क्षेत्र जे कागदपत्रांमधील उध्दरणांचा अभ्यास करते. उध्दरण विश्लेषण विविध तंत्रांचा वापर करते जसे की उध्दरण संख्या जे शिष्यवृत्तीचा प्रभाव आणि नमुने स्थापित करण्यास मदत करु शकतात. लेखक किंवा विषयाद्वारे सामान्य डेटाबेस शोधण्यापेक्षा, उध्दरण शोधणे इतर लेखकांनी जिथे कामे (लेख,पुस्तके, परिषदेची कार्यवाही इ.) उद्धृत केली आहेत तिथे ट्रॅक करते. बहुतेकदा लेखक, दस्तऐवज किंवा जर्नलला विशिष्ट कालावधीत मिळालेल्या उध्दरणांची संख्या दर्शवते. जर गुणोत्तर व्यक्त केले गेले, विशेषतः एखाद्या विशिष्ट जर्नलद्वारे केलेल्या

Research Hub International Journal

दस्तऐवजांच्या गटासाठी, उध्दरण दर प्रभाव घटकाच्या समतुल्य बनतो. कागदपत्रांच्या गटाचे महत्व किंवा प्रभाव मोजण्याचे एक माप अचूकपणे सांगायचे तर, प्रभाव घटक म्हणजे गटातील सरासरी दस्तऐवजाला मिळालेल्या उध्दरणांची संख्या आहे.

उध्दरण विश्लेषण :

उध्दरण प्रभाव किंवा उध्दरण दर हे एक शैक्षणिक जर्नल लेख किंवा पुस्तक किंवा लेखकाचे इतर लेख, पुस्तके किंवा लेखक किती वेळा उद्धृत करतात याचे मोजमाप आहे. उध्दरण संख्यांचा अर्थ शैक्षणिक कार्याच्या प्रभावाचे मोजमाप म्हणून केला जातो आणि त्यामुळे ग्रंथसूची किंवा सायंटोमेट्रिक्सच्या क्षेत्राला जन्म मिळाला आहे, उध्दरण विश्लेषणाद्वारे शैक्षणिक प्रभावाच्या नमुन्यांचा अभ्यास करण्यात विशेषज्ञता जर्नल्सचे महत्व सरासरी उध्दरण दराने मोजता येते. उध्दरण-आधारित साहित्यिक चोरी शोध (cbPD) उध्दरण विश्लेषणावर अवलंबून आहे आणि साहित्यिक चोरी शोधण्याचा हा एकमेव मार्ग आहे जो मजकूराच्या समानतेवर अवलंबून नाही. उध्दरण अनुक्रमांमध्ये समान नमुने ओळखण्यासाठी cbPD मजकूरातील उध्दरण आणि संदर्भ माहितीचे परीक्षण करते. म्हणून हा दृष्टिकोन वैज्ञानिक मजकूर किंवा उध्दरण असलेल्या इतर शैक्षणिक दस्तऐवजांसाठी योग्य आहे. साहित्यिक चोरी शोधण्यासाठी उध्दरण विश्लेषण ही तुलनेने तरुण संकल्पना आहे. व्यावसायिक सॉफ्टवेअरद्वारे ती स्वीकारली गेली नाही, परंतु उध्दरण-आधारित साहित्यिक चोरी शोध प्रणालीचा पहिला नमुना अस्तित्वात आहे. तपासलेल्या कागदपत्रांमध्ये उध्दरणांचा समान क्रम आणि समीपता हे उध्दरण पॅटर्न समानतेची गणना करण्यासाठी वापरले जाणारे मुख्य निकष आहेत. उध्दरण नमुने तुलना केलेल्या कागदपत्रांद्वारे सामायिक केलेले उध्दरण नसलेले अनुक्रम दर्शवतात. पॅटर्नमधील सामायिक उध्दरणांची परिपूर्ण संख्या किंवा सापेक्ष अपूर्णांक, तसेच दस्तऐवजात उध्दरण एकत्र येण्याची शक्यता यासह घटक देखील पॅटर्नच्या समानतेचे प्रमाण मोजण्यासाठी विचारात घेतले जातात.

उद्दिष्टे :

उद्दिष्ट म्हणजे एखाद्या विशिष्ट कृती, योजना किंवा प्रयत्नांचा हेतू किंवा ध्येय ते साध्या करावयाचे आहे किंवा काय मिळवायचे आहे, हे स्पष्ट दर्शविते. थोडक्यात उद्दिष्ट म्हणजे एखाद्या गोष्टीसाठी केलेले प्रयत्न किंवा कृती होय. उद्दिष्टांमुळे कामाला दिशा मिळते हे प्रयत्नांना केंद्रित करते, ध्येय साध्य करण्यासाठी प्रेरणा मिळते. सदरील लेखांमध्ये खालील उद्दिष्टांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

1. संदर्भीय पुस्तकांची क्रमवारी जाणून घेणे
2. भारतीय व परदेशातील उल्लेखाचे वितरण जाणुन घेणे.
3. संदर्भीत प्रबंधामध्ये वापरण्यात आलेल्या साहित्याचे प्रकाशन वर्ष, स्थळ, लेखकांची व शीर्षकाची प्राधान्यक्रम सूची तयार करने.

गृहितके :

संशोधन समस्येबाबत प्राथमिक स्वरुपाचे काही ज्ञान व अनुभव संशोधनकर्त्याला असते. त्या ज्ञान व अनुभवाच्या आधारावर संशोधन समस्येच्या विविध पैलूंच्या संबंधात एक सामान्य अनुमान काढले जाते. याचाच

अर्थ य संभाव्य उत्तरे व अनुमानामुळे संशोधनकार्य आपले लक्ष काही निश्चित व आवश्यक तथ्यांवरच केंद्रित करतो. त्यामुळे संशोधनाला एक निश्चित दिशा प्राप्त होते. या संभाव्य उत्तरे किंवा अनुमानासच गृहितकृत्ये किंवा उपकल्पना असे म्हणतात.

1. ग्रंथ/ संदर्भीय ग्रंथ हे जास्तीत जास्त उध्दत करणारे मुख्य प्रलेख आहे.
2. संशोधनासाठी मराठी व इंग्रजी भाषा ही प्रभावी प्रबळ आहे.
3. संशोधक हे भारतीय प्रकाशनास जास्तीत जास्त प्राधान्य देतात.

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :

प्रस्तुत लेखाची व्याप्ती व मर्यादा ही स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड या विद्यापीठात आंतरविद्याशाखे अंतर्गत 1994 ते 2023 ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र, माध्यमशास्त्र व गृहविज्ञान या विषयात पीएच.डी प्रबंधांच्या उल्लेख विश्लेषणाचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत शोधप्रकरणासाठी वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आला असुन यात शोधप्रबंधाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. संशोधन पध्दती म्हणजे नवीन ज्ञान मिळवण्यासाठी किंवा एखाद्या समस्येचे निराकरण करण्यासाठी वापरल्या जाणा-या पध्दती आणि तंत्रांचा समूह होय. यात डेटा संकलन, विश्लेषण आणि निष्कर्ष काढणे यांचा समावेश होतो. संशोधन पध्दती म्हणजे तथ्य व तत्वे शोधण्यासाठी करण्यात येणारी चिकिस्ता किंवा परिश्रम किंवा एखादी गोष्ट शोधून काढण्यासाठी सतत पध्दतशीर केलेले परिश्रण होय.

अध्ययन विषयक जे निष्कर्ष व सिध्दांत मान्यवर किंवा स्वीकृत ठरले आहे.त्याचे प्रमाण्य पुन्हा पुन्हा परिक्षण पाहण्याचे कार्य संशोधन पध्दतीत केले जाते. नव्याने उजेडात आलेल्या तथ्यांच्या आधारे प्रस्थापित स्वीकृत निष्कर्ष व सिध्दांताचे पूर्ण प्रशिक्षण करण्याच्या हेतूने चिकित्सक व सखोल चोकशी किंवा प्रयोग करणे म्हणजे संशोधन पध्दती होय.

व्याख्या :

1. व्ही.पी. मिचल यांच्या मते “व्यवस्थापनातील समस्यांची पध्दतशीर तपासणीची प्रक्रिया म्हणजे संशोधन पध्दती होय”.
2. अरविंद चौधरी यांच्या मते “ व्यवस्थापकीय घटनांचा अभ्यास, नवीन तथ्यांचा शोध व जुन्या तथ्यांचे परीक्षण करण्याची पध्दती म्हणजे संशोधन पध्दती होय.”

वर्णनात्मक संशोधन :

वर्णनात्मक संशोधन हा वैज्ञानिक चौकशीचा एक आधारस्तंभ आहे, जो फेरफार न करता घटनांचे निरिक्षण आणि दस्तऐवजीकरण करण्यासाठी एक पध्दतशीर दृष्टीकोन प्रदान करतो. वास्तविक जगातील परिस्थिती, वर्तन किंवा वैशिष्ट्यांचे तपशीलवार चित्र रंगवू इच्छिणा-या संशोधकांसाठी ही पध्दत आवश्यक आहे. वर्णनात्मक

Research Hub International Journal

संशोधन हा एक प्रकारचा संशोधन आहे जो अभ्यास केला जात असलेल्या लोकसंख्येचे, परिस्थितीचे किंवा घटनेते वर्णन करतो. ते संशोधन समस्येचे कारण यापेक्षा कसे, काय, केव्हा, आणि कुठे या प्रश्नांची उत्तरे देण्यावर लक्ष केंद्रित करते. याचे मुख्य कारण म्हणजे संशोधन समस्या का अस्तित्वात आहे याचा तपास करण्यापूर्नी ती कशाबद्दल आहे याची समज असणे महत्वाचे आहे. वर्णनात्मक संशोधनाचा आधार गृहीतकृत्ये हा नसतो तर ती विवेचनावर अवलंबून असतो. त्यामध्ये विवेतनासाठी तथ्ये संकलित करुन त्या आधारावर गृहीतकृत्ये करणे किंवा परिक्षण करावे लागते. संशोधन अध्ययनात संशोधनकर्ता जे प्रश्न विचारतो ते विषयाशी संबंधित पूर्वज्ञानावर आधारित असतात. तुलना करता यावी म्हणून सर्व एकमेकांना समान स्वरुपाचे प्रश्न विचारले जातात. या अध्ययनात वेगवेगळ्या वैज्ञानिक तंत्राचा वापर केला जातो म्हणून संशोधन अध्ययनात अचुकता निर्माण होऊ शकते.

सदरील संशोधनाकरीता वर्णनात्मक संशोधन पध्दती व ग्रंथमापन पध्दतीचा अभ्यास करण्यात येणार आहे. त्याचबरोबर स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड विद्यापीठात ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र, गृहविज्ञान, माध्यमशास्त्र विषयात सादर झालेल्या पीएच.डी प्रबंधांचे सर्वेक्षण करण्यात आलेले आहे.

लिंगनिहाय वितरण (Gender Wise Distribution) :

आंतरविद्याशाखे अंतर्गत 1994 ते 2023 मध्ये स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड येथे सादर झालेल्या माध्यमशास्त्र, ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र व गृहविज्ञान विषयातील पी.एड. प्रबंधक पुरुष व महिलांची संख्या खालील प्रमाणे.

तक्ता क्र. 1 माध्यमशास्त्र विषयातील लिंगनिहाय वितरण

अ.क्र.	वर्ष	पुरुषांची संख्या	महिलांची संख्या	एकुण
1	1994	0	0	0
2	1995	0	0	0
3	1996	0	0	0
4	1997	0	0	0
5	1998	0	0	0
6	1999	0	0	0
7	2000	0	0	0
8	2001	0	0	0
9	2002	0	0	0
10	2003	0	0	0
11	2004	0	0	0
12	2005	0	0	0
13	2006	0	0	0
14	2007	0	0	0
15	2008	0	0	0
16	2009	0	0	0

Research Hub International Journal

17	2010	0	0	0
18	2011	3	0	3
19	2012	3	1	4
20	2013	0	0	0
21	2014	2	0	2
22	2015	0	0	0
23	2016	0	0	0
24	2017	1	0	1
25	2018	1	0	1
26	2019	0	0	0
27	2020	0	0	0
28	2021	1	0	1
29	2022	1	0	1
30	2023	0	0	0
	एकुण	12	1	13

तक्ता क्र. १ आणि आलेख क्र. १ मध्ये असे स्पष्ट होते की, माध्यमशास्त्र विषयाच्या एकुण प्रबंधांच्या संख्येच्या संशोधकांची एकुण संख्या १३ आहे. त्यामध्ये पुरुष संशोधकांची संख्या ही 12 (९२.३०%) ऐवढी आहे तर महिला संशोधकांची संख्या १ (७.६९%) ऐवढी आहे. माध्यमशास्त्र विषयामध्ये पुरुष संशोधकांची संख्या ही महिला संशोधकांपैक्षा जास्त प्रमाणात आहे असे यावरुन लक्षात येते.

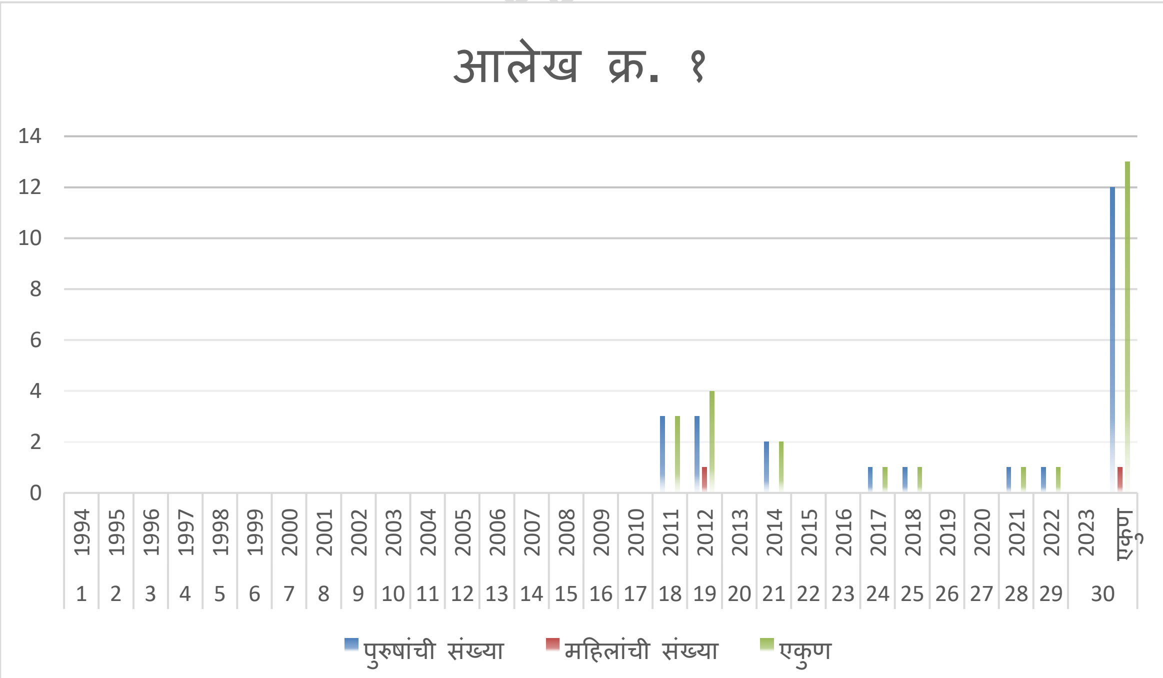

तक्ता क्र. 02 गृहविज्ञान विषयातील लिंगनिहाय वितरण

अ.क्र.	वर्ष	पुरुषांची संख्या	महिलांची संख्या	एकुण
1	1994	0	0	0
2	1995	0	0	0

3	1996	0	0	0
4	1997	0	0	0
5	1998	0	0	0
6	1999	0	0	0
7	2000	0	0	0
8	2001	0	0	0
9	2002	0	1	1
10	2003	0	6	6
11	2004	0	3	3
12	2005	0	4	4
13	2006	0	0	0
14	2007	0	1	1
15	2008	0	0	0
16	2009	0	0	0
17	2010	0	0	0
18	2011	0	0	0
19	2012	0	0	0
20	2013	0	0	0
21	2014	0	0	0
22	2015	0	0	0
23	2016	0	0	0
24	2017	0	0	0
25	2018	0	0	0
26	2019	0	5	5
27	2020	0	2	2
28	2021	0	3	3
29	2022	0	2	2
30	2023	0	0	0
	एकुण	0	27	27

तक्ता क्र. २ आणि आलेख क्र. २ मध्ये असे स्पष्ट होते की, गृहविज्ञान विषयाच्या एकुण प्रबंधांच्या संख्येच्या संशोधकांची संख्या २७ आहे. त्यापैकी पुरुष संशोधकांची संख्या ही ० ऐवढी आहे (०%), आणि महिला संशोधकांची संख्या २७ ऐवढी आहे (१००%) . या आकडेवारीवरुन असे समजते की गृहविज्ञान शास्त्रामध्ये पुरुष संशोधकांपैक्षा महिला संशोधकांची आवड जास्त आहे यामुळे गृहविज्ञान विषयामध्ये महिला संशोधकांची संख्या

Research Hub International Journal

जास्त आहे.

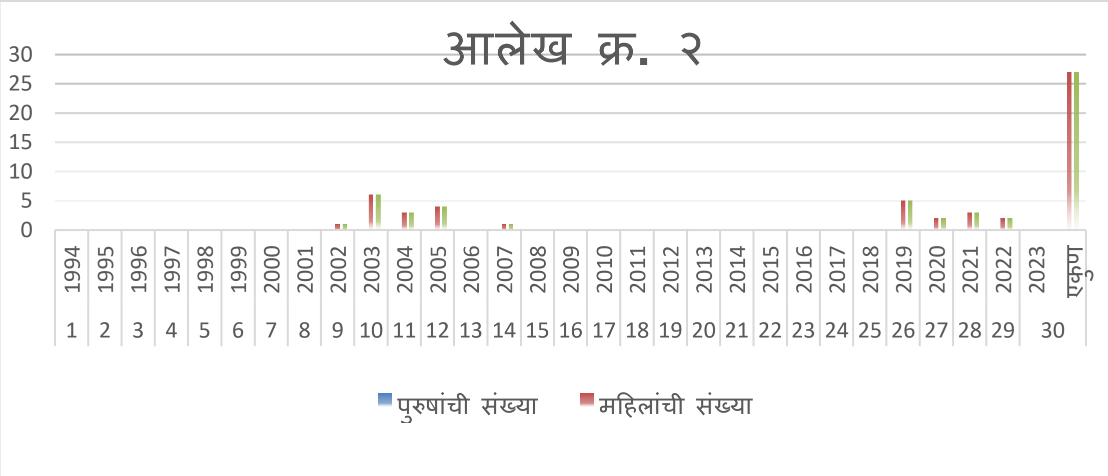

तक्ता क्र. 03 ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विषयातील लिंगनिहाय वितरण

अ.क्र.	वर्ष	पुरुषांची संख्या	महिलांची संख्या	एकुण
1	1994	0	0	0
2	1995	0	0	0
3	1996	0	0	0
4	1997	0	0	0
5	1998	0	0	0
6	1999	0	0	0
7	2000	0	0	0
8	2001	0	0	0
9	2002	0	0	0
10	2003	1	0	1
11	2004	0	0	0
12	2005	0	0	0
13	2006	1	0	1
14	2007	1	0	1
15	2008	0	1	1
16	2009	0	0	0
17	2010	0	0	0
18	2011	1	0	1
19	2012	0	0	0
20	2013	1	1	2
21	2014	1	0	1

Research Hub International Journal

22	2015	0	0	0
23	2016	2	0	2
24	2017	9	2	11
25	2018	6	0	6
26	2019	3	1	4
27	2020	3	0	3
28	2021	6	0	6
29	2022	3	1	4
30	2023	0	0	0
	एकुण	38	6	44

तक्ता क्र. ३ व आलेख क्र. ३ वरुन असे स्पष्ट होते की, ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र या विषयामध्ये एकुण प्रबंधांच्या संख्येच्या संशोधकांची संख्या ४४ आहे. त्यापैकी पुरुष संशोधकांची संख्या ३८ (८६.३६%) आहे, तर महिला संशोधकांची संख्या ६ (१३.६३%) आहे. यावरुन असे समजते की, ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र या विषयात महिला संशोधकांपेक्षा पुरुष संशोधकांची संख्या जास्त प्रमाणात आहे.

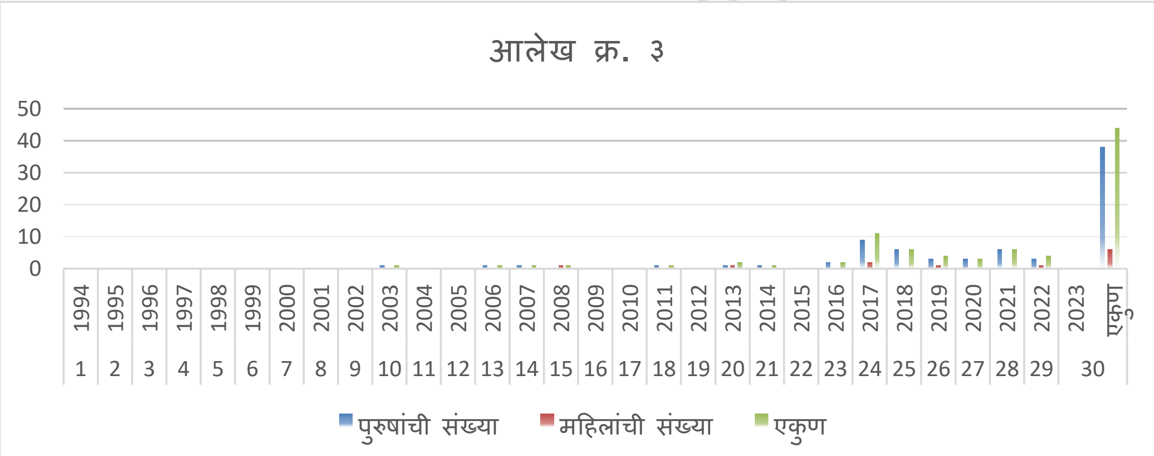

तक्ता क्र. ४ प्रति प्रबंध उध्दरण Per Thesis Citation

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड येथे 1994 ते 2023 पर्यंत गृहविज्ञान, माध्यमशास्त्र व ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विषयात सादर झालेल्या पीएच.डी. प्रबंधांची उध्दरण संख्या

गृहविज्ञान वर्ष	प्रबंध	उध्दरणांची संख्या	टक्केवारी	माध्यमशास्त्र वर्ष	प्रबंध	उध्दरणांची संख्या	टक्केवारी	ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र वर्ष	प्रबंध	उध्दरणांची संख्या	टक्केवारी
1994	0	0	0	1994	0	0	0	1994	0	0	0
1995	0	0	0	1995	0	0	0	1995	0	0	0
1996	0	0	0	1996	0	0	0	1996	0	0	0

1997	0	0	0	1997	0	0	0	1997	0	0	0
1998	0	0	0	1998	0	0	0	1998	0	0	0
1999	0	0	0	1999	0	0	0	1999	0	0	0
2000	0	0	0	2000	0	0	0	2000	0	0	0
2001	0	0	0	2001	0	0	0	2001	0	0	0
2002	1	129	3.24	2002	0	0	0	2002	0	0	0
2003	6	766	19.25	2003	0	0	0	2003	1	127	2.24
2004	3	366	9.19	2004	0	0	0	2004	0	0	0
2005	4	437	10.98	2005	0	0	0	2005	0	0	0
2006	0	0	0	2006	0	0	0	2006	1	115	1.49
2007	1	112	2.81	2007	0	0	0	2007	1	197	2.56
2008	0	0	0	2008	0	0	0	2008	1	96	1.25
2009	0	0	0	2009	0	0	0	2009	0	0	0
2010	0	0	0	2010	0	0	0	2010	0	0	0
2011	0	0	0	2011	3	388	31.54	2011	1	193	2.51
2012	0	0	0	2012	4	440	35.77	2012	0	0	0
2013	0	0	0	2013	0	0	0	2013	2	385	5.02
2014	0	0	0	2014	2	0	0	2014	1	178	2.32
2015	0	0	0	2015	0	0	0	2015	0	0	0
2016	0	0	0	2016	0	0	0	2016	2	384	5
2017	0	0	0	2017	1	278	22.60	2017	11	2143	27.94
2018	0	0	0	2018	1	51	4.14	2018	6	1432	18.67
2019	5	913	22.94	2019	0	0	0	2019	4	693	9.03
2020	2	453	11.38	2020	0	0	0	2020	3	430	5.60
2021	3	423	10.63	2021	1	39	3.17	2021	6	781	10.18
2022	2	380	9.55	2022	1	34	2.76	2022	4	523	6.82
2023	0	0	0	2023	0	0	0	2023	0	0	0
एकुण	27	3979	100%	एकुण	13	1230	100%	एकुण	44	7668	100%

तक्ता क्र. ४ मध्ये प्रबंधातील तिन्ही विषयाचे प्रती प्रबंध उध्दरण केलेले आढळून येईल, या तक्तामध्ये प्रबंधाची सर्वात जास्त उध्दृत केलेल्या वर्षांची संख्या घेतलेली आहे. त्यामध्ये सर्व प्रथम गृहविज्ञान या विषयाच्या प्रबंधांचे उध्दरण केले आहे त्यामध्ये प्रति प्रबंध उध्दरणांची संख्या व त्यांची टक्केवारी दर्शवली आहे. त्यात एकुण प्रबंधामध्ये ३९७९ उध्दरणे आहेत. त्यात सर्वाधिक उध्दरणे हि २०१९ मधील प्रबंधात ९१३ (२२.९४%) आहेत. तसेच माध्यमशास्त्र या विषयामध्ये प्रति प्रबंध उध्दरणांची संख्या 1230 एवढी आहे. माध्यमशास्त्र या विषयामध्ये एकुण उध्दरणापैकी सर्वाधिक उध्दरण संख्या २०१२ या वर्षा मध्ये ४४० (३५.७७%) आहे. ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र या विषयामध्ये एकुण उध्दरणांची संख्या ७६६८ एवढी आहे. त्यात सर्वात जास्त संख्या हि २०१७ या वर्षी २१४३ एवढी आहे.

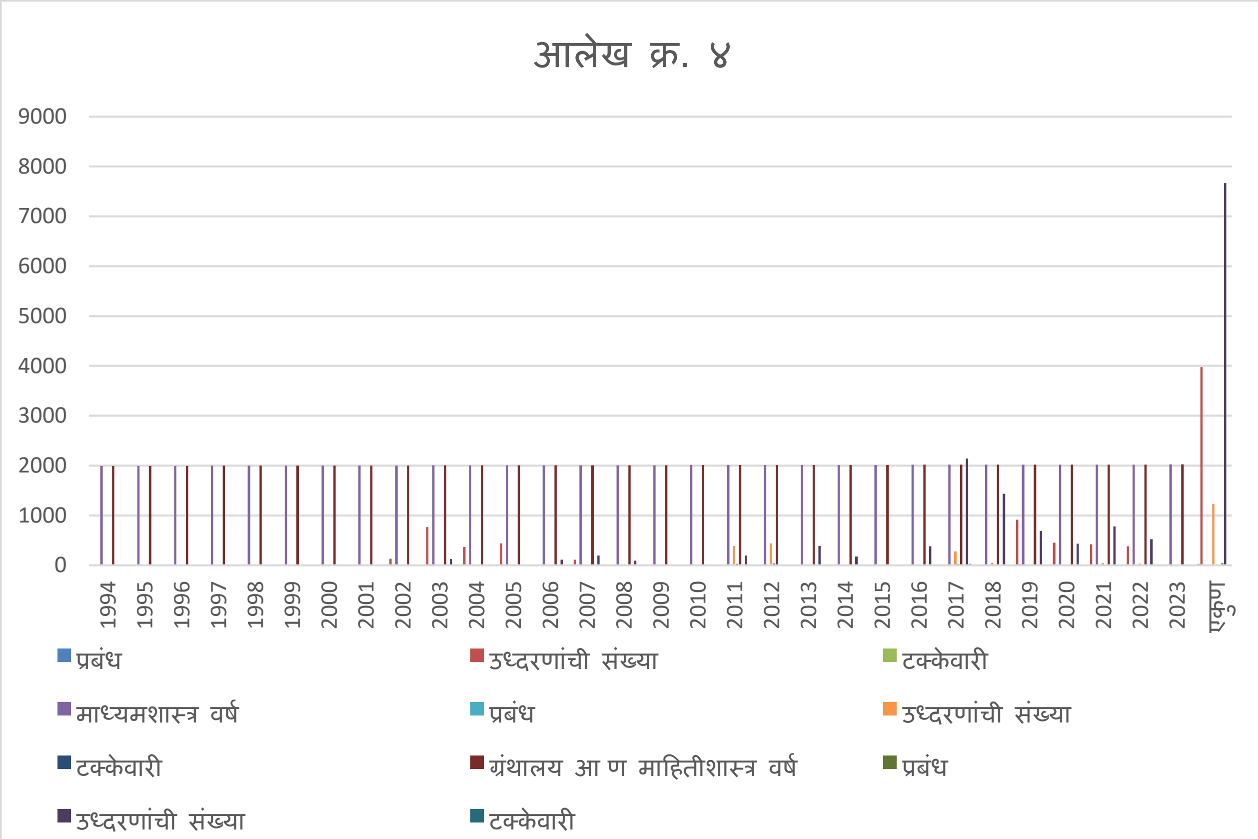

उध्दृत साहित्याचे प्रकार वितरण Form-wise distribution of Cited Literature

गृहविज्ञान तक्ता क्रं. ५

अ.क्र.	साहित्यांचे प्रकार	उध्दरणांची संख्या	उध्दरणाची टक्केवारी
1	पुस्तके	1634	41.06%
2	मासिक	1396	35.08%
3	वृत्तमानपत्र/साप्ताहिक/वार्षिक	378	9.49%
4	मुलाखती/प्रश्नावली/परिशिष्टे	49	1.23%
5	अहवाल	25	0.62%
6	प्रोसिडिंग्स	15	0.37%
7	परिषद/भाषणे/व्याख्याने	20	0.50%
8	अप्रकाशित रेकॉर्ड, फाईल्स, पत्र	14	0.35%
9	कोश / विश्वकोश	16	0.40%
10	प्रबंध	37	0.92%
11	शब्दकोश	0	0%
12	वेबसाइट	395	9.92%
13		3979	100%

Research Hub International

उध्दृत साहित्याचे प्रकार वितरणानुसार गृहविज्ञान विषायाच्या प्रबंधामध्ये संशोधकाने तक्तामध्ये दर्शविलेल्या साहित्यांचा उपयोग आपल्या प्रबंधामध्ये केल्याचे दिसुन येते. यात सर्वात जास्त उध्दृत संख्या ही पुस्तके १६३४ (४१.०६%) एवढी आहे. तसेच यापठोपाठ संशोधकानी मासिकांचा जास्त वापर केलेला दिसुन येतो, यात मासिकांची संख्या १३९६ (३५.०८%) एवढी आहे. तसेच वेबसाईट चा वापर जास्त प्रमाणात केलेला आढळून येतो. गृहविज्ञान विषयामध्ये संशोधकाने संशोधनासाठी मुळ साधन असलेले पुस्तकांचा जास्त वापर केल्याचे आढळून येते.

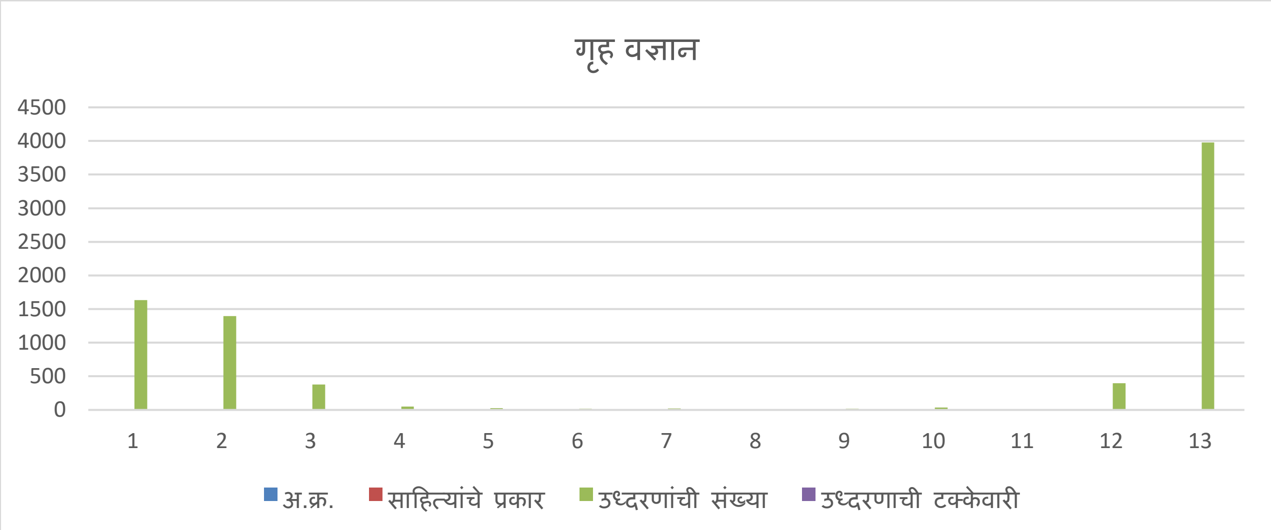

उध्दृत साहित्याचे प्रकार (फॉर्मनुसार) वितरण Form-wise distribution of Cited Literature

माध्यमशास्त्र तक्ता क्र. 6

अ.क्र.	साहित्यांचे प्रकार	उध्दरणांची संख्या	उध्दरणाची टक्केवारी
1	पुस्तके	562	45.69%
2	मासिक	380	30.89%
3	वृत्तमानपत्र/साप्ताहिक/वार्षिक	106	8.61%
4	मुलाखती/प्रश्नावली/परिशिष्टे	30	2.43%
5	अहवाल	9	0.73%
6	प्रोसिडिंग्स	5	0.40%
7	परिषद/भाषणे/व्याख्याने	32	2.60%
8	अप्रकाशित रेकॉर्ड, फाईल्स, पत्र	14	1.13%
9	कोश / विश्वकोश	0	0%
10	प्रबंध	8	0.65%
11	शब्दकोश	0	0%
12	वेबसाइट	84	6.82%
13		1230	100%

Research Hub International

उध्दृत साहित्याचे प्रकार वितरणानुसार माध्यमशास्त्र विषायाच्या प्रबंधामध्ये संशोधकाने तक्तामध्ये दर्शविलेल्या साहित्यांचा उपयोग आपल्या प्रबंधामध्ये केल्याचे दिसुन येते. यात संशोधकाने सर्वात जास्त पुस्तके या मुळ स्त्रोताचा आपल्या प्रबंध साहित्यामध्ये वापर केल्याचे दिसुन येते. माध्यमशास्त्र प्रबंधामध्ये संशोधकाने पुस्तक उध्दृत संख्या हि ५६२ (४५.६९%) एवढी आढळुन येते. तर त्यापाठोपाठ मासिक, वृत्तमानपत्र, वार्षिक या साहित्यांचा वापर केल्याचे आढळून येते.

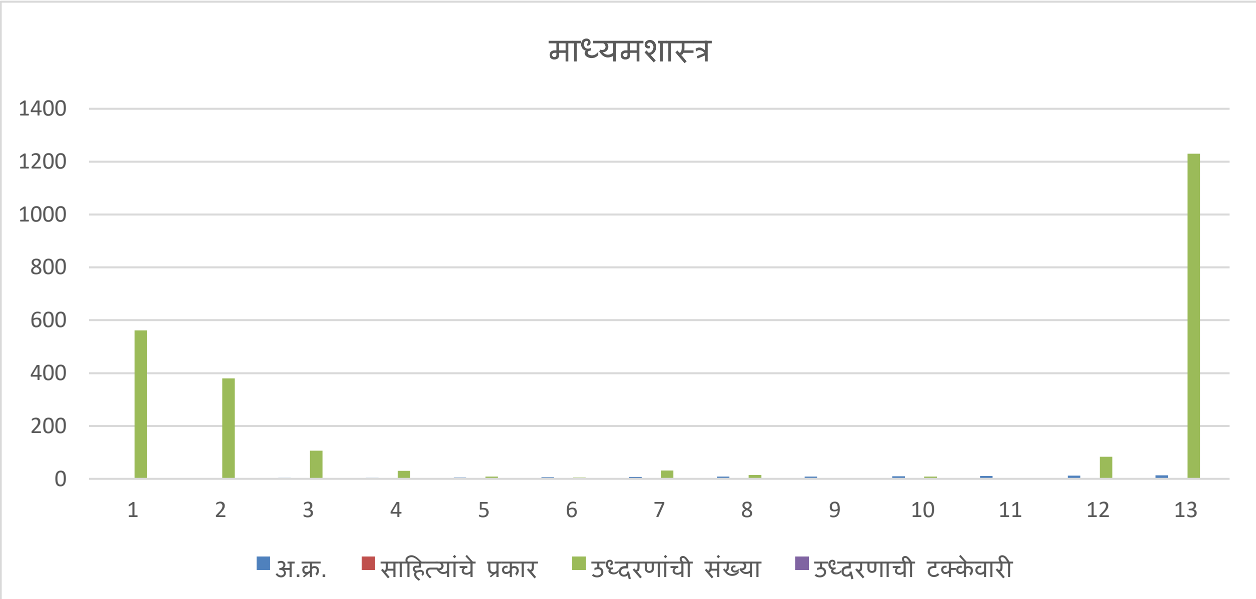

उध्दृत साहित्याचे प्रकार (फॉर्मनुसार) वितरण Form-wise distribution of Cited Literature

ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र तक्ता क्र. 7

अ.क्र.	साहित्यांचे प्रकार	उध्दरणांची संख्या	उध्दरणाची टक्केवारी
1	पुस्तके	3349	43.67%
2	मासिक	2063	26.90%
3	वृत्तमानपत्र/साप्ताहिक/वार्षिक	647	8.43%
4	मुलाखती/प्रश्नावली/परिशिष्टे	235	3.06%
5	अहवाल	60	0.78%
6	प्रोसिडिंग्स	40	0.52%
7	परिषद/भाषणे/व्याख्याने	45	0.58%
8	अप्रकाशित रेकॉर्ड, फाईल्स, पत्र	26	0.33%
9	कोश/ विश्वकोश	49	0.63%
10	प्रबंध	164	2.13%
11	शब्दकोश	12	0.15%
12	वेबसाईट	978	12.75%
		7668	100%

उध्दृत साहित्याचे प्रकार वितरणानुसार ग्रथालय आणि माहितीशास्त्र विषायाच्या प्रबंधामध्ये संशोधकाने तक्तामध्ये दर्शविलेल्या साहित्यांचा उपयोग आपल्या प्रबंधामध्ये केल्याचे दिसुन येते. ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विषयामध्ये संशोधकाने पुस्तक या मुळ साहित्याचा वापर प्रबंधामध्ये जास्त प्रमाणात केल्याचे आढळून येते. संशोधकाने पुस्तकांची संख्या ३३४९ (४३.७६%) एवढी घेतल आहे. त्याच बरोबर मासिक या साहित्याचा वापर केला आहे २०६३ (२६.९०%) एवढा उपयोग केल्याचे आढळून येते.

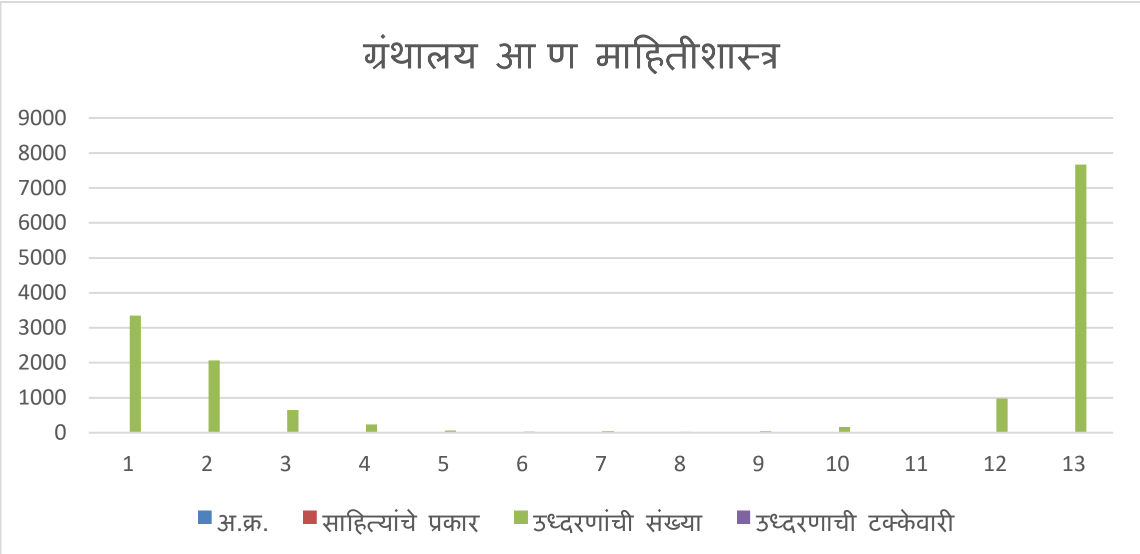

भौगोलिक स्थानानुसार उध्दरणांचे वितरण :

अंतरविद्या शाखेतील समाजशास्त्र विषयाच्या पीएच.डी. प्रबंधातील एकुण गृहविज्ञान (३९७९), माध्यमशास्त्र (१२३०) व ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र (७६६८) उध्दरणांमध्ये महाराष्ट्र राज्य तसेच भारतातील इतर राज्य व परदेशातील उध्दरणांचे वितरण केले असता हे दर्शविणारा तक्ता पुढील प्रमाणे आहे.

तक्ता क्र. 8

अ.क्र.	भौगोलिक स्थान	उध्दरणांची संख्या	उध्दरणांची टक्केवारी
1	महाराष्ट्र राज्य	12867	33.93%
2	भारतातील इतर राज्य	33.93%	46.18%
3	विदेशी	1806	14.03%
4	उपलब्ध नसलेले	752	5.84%
	एकुण	12867	100%

तक्ता क्र. ४ द्वारे 12867 उध्दरणांचे भौगोलिक वेगळेपण स्पष्ट केले आहे. त्यामध्ये महाराष्ट्रातील 12867 (33.93%) उध्दृत उध्दरणे आणि भारतातील इतर राज्य 33.93% (46.18%) उध्दरणे आहेत. तसेच विदेशी उध्दरणे हे 1806 (14.03%) उध्दरणे उध्दत केली आहेत. यामध्ये भौगोलिक स्थान उपलब्ध नसलेले 752 (5.84%) उध्दरणे आहेत. यावरुन असे स्पष्ट होते की, संशोधकांनी भारतातील प्रकाशनास जास्तीचे प्राधान्य दिले आहे.

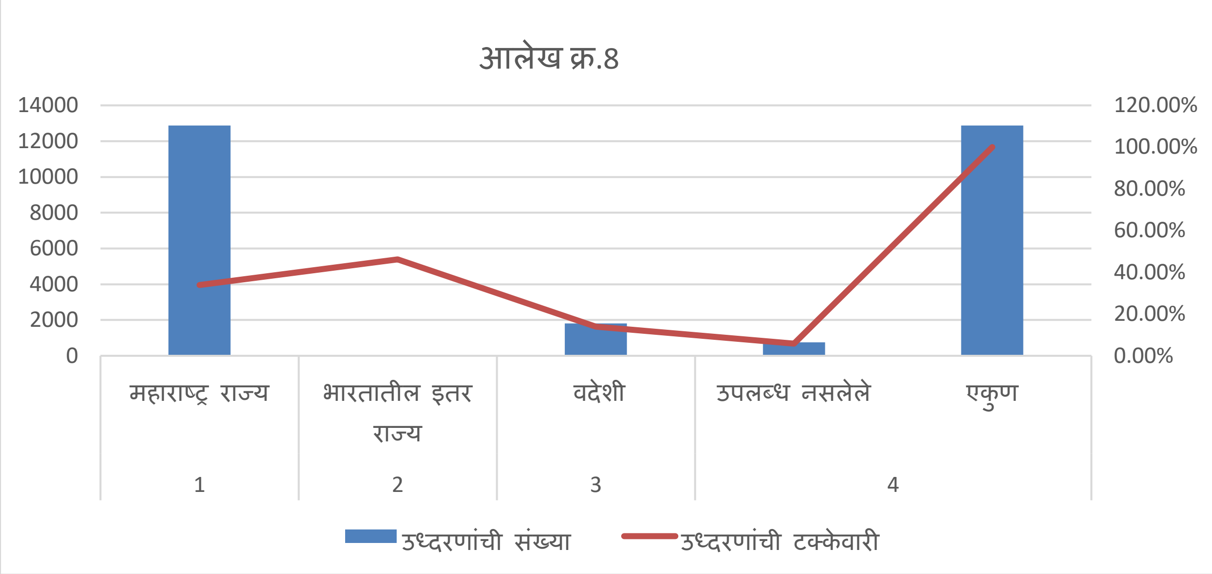

निष्कर्ष :

1. तक्ता क्र. १,२,३ चे निरीक्षण केले असता असे दिसुन येते की, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड या विद्यापीठामध्ये 1994 ते 2023 पर्यंतच्या गृहविज्ञान, माध्यमशास्त्र, ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विषयात पीएच.डी. प्रबंधांचे निरीक्षण करता असे समजते की, गृहविज्ञान विषयामध्ये महिलांची संख्या हि पुरूषांच्या संख्ये पेक्षा जास्त प्रमाणात आहे. तसेच माध्यमशास्त्र व ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र या पीएच.डी. प्रबंधाचे निरीक्षण केले असता यात लिंग गुणोत्तरात पुरुषआंची संख्या हि महिलांच्या संख्ये पेक्षा अधिक प्रमाणात आहे असे लक्षात येते.
2. तक्ता क्र. ५ चे निरीक्षण केले असता असे लक्षात येते की, संशोधकांनी प्राथमिक स्त्रोत असलेले पुस्तक या साधनांचा जास्तीत जास्त वापर केला आहे. तसेच संशोधकांनी मासिक, वृतमानपत्र, वार्षिके, पीएच.डी. या सारख्या साधनांचा आपल्या प्रबंधामध्ये उपयोग केल्याचे आढळून येते.
3. तक्ता क्र. ५ मध्ये असे दिसुन आले की, संशोधकाने गृहविज्ञान, माध्यमशास्त्र, ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विषयाच्या प्रबंधांमध्ये भौगोलिक स्थितीचा आढावा घेतला असता असे समजते की, संशोधन करत असतानना संशोधकाने भारतात प्रसिध्द झालेल्या पुस्तक, ग्रंथ तसेच मासिक, वृत्तपत्र यांना जास्त प्राधान्य दिले आहे.

संदर्भ ग्रंथ सूची :

- आगलावे प्रदीप (2000(, संशोधन पध्दती आणि तंत्रे, नागपूरः विद्या प्रकाशन, पृ.क्र. 214-215
- देशपांडे लिना (1999), सर्वेक्षणः एक संशोधन पध्दती पुष्प चौथे, नाशिकः यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ.
- बेहेरे सुमन (2011), सामाजिक संशोधन पध्दती, नागपूरः विद्या प्रकाशन, पृ.क्र. 154
- भांडारकर पु.ल. (1987), सामाजिक संशोधन पध्दती, नागपूरः महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ, पृ.क्र. 10

- सुतार धनंजय (2013), ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र, सोनु ग्राफिक्स, पृ.क्र.413
- Pritchandr Alan And Witting G.R. (1960), Bibliometrics; A bibliography and index (1874-1959) wettford, : AIHBOOKS.
- Sengupta I.N. (1992) Bibliometrics, informetric, scientometrics and librametrics, Libri, 42. Pg. 75-98
- Tague-Sutcliffe J. (1992), An introduction to informetrics, information processing & management, 28(1). 1-3

Research Hub International Journal